

Diasporalar ve Değişen Kalkınma Politikaları: Türk Diasporası Örneği

Furkan DÜZENLİ²

Öz

Suriye İç Savaşı ile dünyanın kadim sorunu yeniden gündeme geldi: Göçmenler. Kavramsal kargaşanın da etkisiyle göçmen, sığınmacı, mülteci birbiri yerine kullanıldursun, sorun ve soruna yönelik çözüm önerileri farklı perspektifler üzerinden tartışmaya açıldı. Göçmenler konusu ile Avrupa eski defterlerini tekrar açtı ve konu diasporalar ekseninde tartışılmaya başladı. Makalenin ana eksenini oluşturan diasporalar bahsi bu noktada önem kazanmaktadır. Türk Diasporası örneği üzerinden ele alınacak makalede konu; değişen bir paradigma ile tartışılacak: Kalkınma Politikaları.

Türk Diasporası denildiğinde akla ilk olarak şüphesiz Almanya'ya göç eden Türk İşçiler gelmektedir. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma hamlesi olarak kullandığı göçmenler, kısa zamanda istenmeyen misafirlere dönüşmüş ve Almanya göç trenini tek taraflı durdurmuştu. Özellikle küreselleşmeyle birlikte değişen beklenti ve algılar ekonomi alanında da kendisini hissettirmiş, kalkınma politikalarını köklü değişikliklere uğratmıştır. Makalenin değişim paradigmasını oluşturan "kalkınma politikaları" bu nedenle seçilmiştir. Çalışma kapsamında Türk Diasporasının geçmişte dünya ekonomisine sunmuş olduğu katkının günümüzde hangi yönde gelişim gösterdiği konusu araştırılmıştır.

Literatürdeki değişen kalkınma politikaları kapsamında eksikliği gidermeyi amaçlayan makalede özellikle Türkçe yayınlarda yeterli akademik tanıtım imkânı bulamayan iki kurum Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Yunus Emre Enstitüsü (YEE) incelenmiş ve Türk Diasporası adına yaptıkları çalışmalar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Kalkınma Politikaları, Türk Diasporası, YTB, TİKA, YEE

¹ Furkan DÜZENLİ, Öğr. Gör Dr., Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, furkanduzenli@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7044-3403

Diasporas and Changing Development Policies: The Case of Turkish Diaspora

*Furkan DÜZENLİ*²

Abstract

With the Syrian Civil War, the world's ancient problem came to the fore again: Immigrants. Even though immigrant, asylum seeker and refugee are used interchangeably with the effect of conceptual confusion, problem and solution proposals for the problem were opened to discussion from different perspectives. With the issue of immigrants, Europe reopened its old notebooks and the issue started to be discussed on the axis of diasporas. The talk of diasporas, which constitutes the main axis of the article, gains importance at this point. In the article that will be discussed through the example of the Turkish Diaspora, the subject is; will be discussed with a changing paradigm: Development Policies.

When the Turkish Diaspora is mentioned, the first thing that comes to mind is undoubtedly Turkish workers who immigrated to Germany. Immigrants, which Germany used as a development move after the Second World War, turned into unwanted guests in a short time and Germany unilaterally stopped the migration train. Especially with globalization, changing expectations and perceptions have made themselves felt in the field of economy, and development policies have undergone radical changes. For this reason, the "development policies" that constitute the change paradigm of the article were chosen, and it aimed to examine the direction in which the contribution of the Turkish Diaspora to the world economy in the past has developed today.

In the article, which aims to fill the gap within the scope of the changing development policies in the literature, two institutions that cannot find sufficient academic promotion opportunities especially in Turkish publications will be examined and the studies carried out by the Turkish Cooperation and Development Agency (TIKA), the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB) and Yunus Emre Institute (YEE) on behalf of the Turkish Diaspora will be discussed in the article.

Keywords: Diaspora, development policies, Turkish Diaspora, YTB, TIKA, YEE

² Furkan DÜZENLİ, Dr., Düzce University, Social Sciences Vocational School, furkanduzenli@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7044-3403

Giriş

Diaspora denildiğinde zihinlerde olumsuz düşünceler, gizli saklı faaliyetler akla gelmektedir. Bu algı sonucu kavrama karşı bir önyargı oluşmuş ve kavram uzunca bir süre yok sayılmıştır. Halbuki diaspora kavramı içeriği doğru bir şekilde değerlendirildiğinde, potansiyeli açıkça ortaya çıkmakta ve küreselleşen dünyada göz ardı edilemeyecek bir değer halini almaktadır. Diaspora denildiğinde 1960'lı yıllarda başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'ya doğru emek göçleri akla gelmektedir. Geçen 50 yıllık süreç içerisinde bu konu daha girift bir hale gelmiştir. Nitekim o gün “geçici işçi” olan Türk göçmenler, bugün artık dördüncü nesilleri ile buldukları ülkelerin vatandaşları olmuşlar, yerleşik düzene geçmişler ve önemli statülere sahip olmuşlardır.

Uzun yıllar, göç alıp göç veren bir ülke konumunda bulunan Türkiye, maalesef ki bu zenginliğini diasporasını etkin kullanarak bir baskı merkezi haline getirememiştir. Bugün dünyanın birçok bölgesinde toplamda 7 milyonun üzerinde Türk yaşamakta olup (Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa), Türkiye insan kaynağını ve ekonomik varlığını lobi faaliyetlerinde etkin bir biçimde kullanamadığı görülmektedir. 2002 yılında AK Parti iktidarıyla birlikte diaspora politikalarında kurum-sallaşmaya giden Türkiye, belirli bir atılım sağlamıştır. Fakat bu atılım elbette ki yeterli değildir. Türkiye'nin diaspora politikası geliştirmesi sadece siyasi amaçlı da olamaz. Dünyanın birçok bölgesinde yaşayan vatandaşlarının haklarını korumak için güçlü ve etkin bir diaspora politikası gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu gerçeklikle birlikte Türkiye'nin kendisini dünyaya doğru bir şekilde anlatması için de diaspora politikaları büyük bir önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında diaspora kavramına ve değişen muhtevasına yer verilmiş olup, Türkiye'nin yurtdışında yaşayan vatandaşlarının değişen göç hareketleri ve sonuçları da değerlendirilmiştir. Ayrıca kalkınma politikalarının kavramsal çerçevesi çizilmiş ve kavramın geçmişten günümüze geçirdiği değişim de takip edilmiştir. Üçüncü bölümde Türk Diasporasının değişen yapısı ve Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Yunus Emre Enstitüsü (YEE) incelenmiştir. Bu kurumların tercih edilmesinin nedeni ise; Türkiye'nin diaspora çalışmalarında yumuşak güç unsurlarını temsil etmeleridir. Son bölümde ise; Türk Diasporasının Almanya özelinde buldukları bölgelerde kalkınmaya olan etkileri istatistiklerle birlikte analiz edilmiştir. Son olarak Türk Diasporasının nasıl daha etkin kullanılması gerektiğine dair öneriler sunulmuştur.

1. Diaspora Kavramı ve Değişen Muhtevası

Sosyal bilimler metodolojik olarak keskin sınırlarla birbirlerinden ayrılamazlar. Bu durum kullanılan kavramlar için de geçerliliğini korur. Bazı kavramlar sosyal hayat içerisindeki kullanımlarıyla birlikte orijinal anlamlarının yanı sıra ikincil anlamlar kazanır. Ne yazık ki ikincil anlamlar bazı durumlarda tamamen yanlış anlaşılmalara ve tartışmalara da neden olabilmektedir. “Diaspora” da bu karmaşıklıktan nasibini almış bir kavramdır. Diaspora kavramı elbette ki bünyesinde göç hareketlerini barındırır. Fakat her göç hareketi sonucunda diasporadan bahsetmek mümkün değildir.

Gündelik hayatta da kullanımına rastlanılan kavramın kargaşa ile anılma nedeni; her bir araştırmacının kavramı kendi bakış açısı ile yeniden yorumlamasından kaynaklanmaktadır. İronik olarak kavramın sürekli yeniden yorumlanması ve her yorumda kavrama yeni anlamlar atfedilmesi kargaşayı bitirmediği gibi arttırarak devam ettirmektedir. Bu anlamda kavramın geçmişinden bahsetmek ve sınırları belirginleştirmek literatürdeki kaosu dindirmek adına önemli bir girişim olacaktır.

Eski Yunanca’da “saçılma, tohum saçma” anlamlarına gelen kavramın kullanımını M.Ö. 800’lü yıllara kadar geri götürmek mümkündür. (Berthomiere, 2005:262) Ekonomik amaçlı kolonileri tanımlamak için kullanılan kavramın Türk Dil Kurumu’ndaki karşılığı ise; “herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu” olarak verilmiştir. (Diaspora Maddesi, <https://sozluk.gov.tr>) Kavramın tarihi temelini, özellikle uzun yıllar boyunca başta Yahudiler olmak üzere anavatanlarından trajik bir şekilde kopmuş olmak oluşturmaktadır. (Safran, 1991:2) Küreselleşme ve göç hareketlerinin artması ile 20. Yüzyılın sonlarına 21. Yüzyılın başlarına doğru diaspora kavramının da yeniden anlamlandırıldığı; mülteciler, göçmenler, azınlıklar ve sürgün hayatı yaşayan küçük gruplar için bile kullanılmaya başlandığı görülmektedir. (Wahlbeck, 2002:221) Milenyum öncesinde göç araştırmacıları bu eski kavrama karşı önemli bir ilgi kazanmaya başlamışlar ve kavramın popülerleşmesi de bu döneme rastlamıştır. Popüler kullanımınla birlikte uluslararası göç yazım alanında da odak değişiminden bahsedilebilir. (Lie, 1995) 2020 yılı Dünya göç raporu verilerine göre; doğduğu ülke dışında yaşayan insan sayısı 281 milyon olarak ifade edilmektedir. Dünya nüfusunun %3,6’sına tekabül eden bu sayı, 1990 yılında 128 milyon olarak kaydedilmiştir. (International Organization for Migration, World Migration Report 2022, <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>) Sayılar böylesine yüksek noktalara çıktığında göç sosyoloji açısından asimilasyon ve göçmenlik gibi konulara olan ilginin artması şaşırtıcı değildir. Artık çalışma alanı olarak; ulusötesi göç ağları ve göçmen toplulukları daha çok tercih edilmektedir. Kavramın tarihi göz önüne alındığında, zorunlu bir göç hareketine maruz kalınması ve “anavata psikolojik bir aidiyet” duyulması gibi değişmez olgular ile karşılaşılmaktadır. (Brinkerhoff, 2009:3)

Sheffer ise modern diasporaları “anavatanları ile duygusal bağları devam eden göç etmiş etnik azınlıklar” olarak tanımlamaktadır. (Sheffer, 1986:2)

Literatürde Safran’ın çizdiği teorik çerçeveyi salt Yahudi deneyimi ile sınırlandırdığı için eleştiriler de olmuş, “Global Diasporas: An Introduction” isimli kitabın yazarı Robin Cohen daha geniş bir tanım yapmak ihtiyacı hissetmiş, yapılacak tanımlamaların her bir topluluğa özel durumları da göz önünde bulundurmasına gayret göstermiştir. Halat metaforunu kullandığı tanımlamasında, halatı oluşturan iplerin yeniden örülmesinin zorunluluğunu ifade etmiştir. (Cohen, 1997:187) Dokuz madde ile ördüğü halatta, kavramın gelişimini kapsayacağını düşündüğü şöyle bir çerçeve çizmiştir: (Cohen, 1997:180-187)

1. Anayurttan travmatik ayrılma gerekliliği,
2. Eğer travmatik değilse ekonomik, ticari veya kolonyal amaçlarla ayrılma,
3. Anayurda dair mitler, kolektif bir hafızaya sahip olma,
4. İdealize edilmiş bir anayurt fikri,
5. Geri dönüş hareketlerinin olmazsa olmazlığı,
6. Uzun yıllara dayanan güçlü etnik grup bilincinin varlığı,
7. Ev sahibi toplumla sorunlu ilişki,
8. Anayurt haricinde başka ülkelerde bulunan soydaşlarla güçlü dayanışma duygusu,
9. Hoşgörü sahibi devletlerle, daha iyi bir hayat kurma ihtimalinin varlığı.

Bu dokuz maddede Cohen, travmatik bir süreci öne çıkararak günümüz uluslararası kitlesel göç hareketlerinin de ortaya koyduğu gerçekliklere işaret etmektedir. Fakat günümüz göç hareketlerini sadece travmatik sebeplere bağlamak mümkün değildir. Günümüz iletişim ve ulaşım imkanlarının bireysel göç hareketlerine müsait olması, eğitim, sağlık, kültür veya sadece daha iyi bir hayat için göç hareketlerine karar veren bireylerin varlığı diaspora kavramına da belirli güncellemelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın ana eksenini oluşturan Almanya’daki Türk Diasporası da aynı minval üzere değerlendirilmektedir. Bu tecrübeye travmatik bir ayrılış olmayabilir fakat önemli olan göç hareketleri sonucunda göçmende oluşan kimlik duygusudur. Bu noktada belirleyici olan; göçmenin kendisini ne şekilde tanımladığı ve diaspora ile olan ilişkisini nasıl kuracağıdır. Yine Cohen, keskin sınırların bulunmayacağını belirterek, bazı hareketlerin başlangıçlarında diasporik göstergelere sahip olmamasına rağmen zamanla bu alana geçebileceğini veya tam tersi bir durumun da oluşabileceğini belirtmektedir. (Cohen, 1997:179)

Türk Diasporasından veya genel anlamıyla diasporalardan bahsedilirken iki kavram da göz önünde bulundurulmalıdır: Lobi ve baskı grubu. Bu iki kavram da diasporanın kaderine benzer süreçleri yaşamış ve bazen birbirinin yerine bazen de anlamı değiştirilerek söylenilmek istenilen argümana temel olarak kullanılmıştır. Belirli bir çıkarı ifade eden ve gizli bir

topluluk olmayan lobcilik, Kapitalist ekonomik sistem içerisinde stratejik bir güçtür olarak yer almaktadır. (Farnel, 1994:19) Bununla birlikte baskı grubu ise; toplum içerisinde yer alan sosyal grupların farklı biçimlerde örgütlenerek, kendi kuruluş çıkarlarını ve karşılıklı karar verme mekanizmalarını işleterek iktidara ileten sosyal gruplar olarak tanımlanmaktadır. (Akad, 1976:64) Baskı grupları, kendi çıkarları doğrultusunda toplumun yönlendirilmesini sağlarlar, iktidara etki etme güçleriyle aslında lobi faaliyetleri sürdürmektedirler. Diasporanın aynı zamanda bir baskı grubu olarak çalıştığını, lobciliğin ise gerçekleştirilen en popüler faaliyet olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Türk Diasporası denildiğinde, Almanya'ya 1960'ların başında giden işçiler akla gelir. Bu elbette ki doğru fakat eksik bir yaklaşımdır. Bugün dünyanın dört bir yanına dağılmış 7 milyonu bulan bir nüfustan bahsedilmektedir. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye'nin dünyaya dağılmış bir halde; *“144 Büyükelçilik, 94 Başkonsolosluk, 13 Daimi Temsilcilik, 1 Ticaret Ofisi ve 1 Konsolosluk Ajanlığı olmak üzere toplam 253 temsilciliği bulunmaktadır.”* (Dış İşleri Bakanlığı 2022 Faaliyet Raporu)

Diaspora sadece Dışişleri ile ilgili bir alan değildir; çalışma ve sosyal güvenlik, eğitim, kültür ve din alanına kadar Türkiye'nin tarihini, temel hedeflerini ve Türk Kültürü ile Türkçeyi öğretmek, asimilasyonu önlemek gibi birçok amaç diasporanın çalışma faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Bu noktada ifade edilmelidir ki; diasporalar günümüzde kalkınma politikalarını ve küreselleşen dünyada toplumların kendilerini daha iyi ifade etmelerinin de önemli bir aracı haline gelmektedir. Diasporaların işlevlerine bakıldığında hem anavatan için hem de misafir bulunan ülke için iletişim, ekonomik ve toplumsal iş birliği, ticaret ve kültür değişimleri gibi birçok alanda köprü görevi gördüğü de hatırlatılmalıdır. Bu köprünün aynı zamanda iki ülke arasında güven ilişkileri, siyasi, ekonomik ve diplomatik ortaklıklar kurulması açısından da önemli rol oynadığı gözlenmektedir.

2. Kalkınma Politikası Kavramı ve Kalkınma Politikalarına Bakış

İnsanın başrolünde bulunduğu göç sadece iktisadi veya sadece sosyolojik bir gerçeklik olarak ele alınamaz. Bireyin hayatında olduğu gibi toplumların da tarihlerinde göç hareketlerinin sonucu olarak önemli kırılmalar oluşturmuştur. Çalışmanın ana eksenini oluşturan işgücü göçleri bireyin ekonomik temelli göç kararı vermesi ile başlar fakat toplumda ilk etkilerini demografik yapıdaki değişiklikler olarak gösterir. Bu yüzden göç hareketlerinin sebep ve sonuçları farklı yönlerini göz önünde bulundurarak bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Özellikle uluslararası göç hareketlerinde kaynak ülkelerin yetişmiş işgücünü kaybettiği, hedef ülkede ise yetişmiş işgücünün arttığı böylece nüfusun artı eksi hareketliliği gözlenmektedir. Sadece bu veri bile nüfusun, sayısal istatistiklerin çok ötesinde anlamlar taşıdığını göstermektedir. Hem kaynak ülke hem de hedef ülke için eğitimden istihdam piyasalarına, kültürden şehirleşmeye, toplumsal değişimden ekonomik kalkınmaya kadar birçok alan için nüfus hareketleri önem taşımaktadır. Bir ülkenin göçmen politikaları, ekonomik

ve demografik göstergelerini planlaması ve bu iki konuyu tek potada eritmesi o ülkenin göç kalkınma ilişkisini sağlıklı bir zemine oturtması anlamına gelir. Bu nedenle göç hareketleri bir ülkenin ekonomik hedeflerine hizmet edebileceği gibi bu hedefleri yerle bir de edebilir. (Gezgin, 1994: 93) Göçmen işçilerle birlikte işgücü eksikliğini kapatarak üretme hızını artıran, ekonomik anlamda önemli refah kazanımları elde eden ülkeler göç kalkınma ilişkisini doğru yönetebilen ülkeler olmuşlardır. Bu bağlamda unutulmamalıdır ki göç hareketleri ile kalkınma ilişkisi açısından hedef ve kaynak ülkeler için ilişki ters yönlüdür. Hedef ülke için pozitif olan durum, kaynak ülke için negatif seyretmektedir. Gidenler geride kalanları kaderleriyle baş başa bırakmaktadırlar. (Tekeli 2008:180)

Tarihi süreci içerisinde kalkınma; bir ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal açısından vatandaşlarına maddi ve manevi anlamda daha müreffeh bir hayat sağlayabilmesi olarak tanımlanmaktadır. (Başkaya, 2000:16) Kalkınma kavramı Türkçede gelişme ve büyüme kavramları ile karşılanmaktadır. Kavram, az gelişmişlikten gelişmekte olan veya gelişmiş ülkeler seviyesine yükselmek olarak literatürde karşılık bulmaktadır. (Yavilioğlu, 2002:59) Kalkınma politikalarını bu açıdan ekonomik ve siyasi konjonktürün dışında düşünmek mümkün değildir. Kavram farklı zeminlerde tartışılmasına rağmen bütün bileşenleri açısından etkili bir belirleyicidir. Ekonomik zeminde tartışıldığında ülkelerin nakdi sermayelerini ve bu sermayeyle birlikte elde edilen alım gücünü belirlerken, beşerî zeminde insan gücünün bilgi gücünü, bilgiyi üretme ve bunu dünyanın kullanımına sunmak noktasında katma değeri ifade etmektedir. Aynı şekilde büyüme kavramı dikkate alındığında; ekonomik büyüme denildiğinde gayri safi yurtiçi hasıla akla gelirken, sosyal büyüme denildiğinde ise bireyin veya işletmenin üretim süreçleri içerisindeki faaliyet gücü akla gelmektedir. (Taban, 2008:2) Literatürdeki kabule bakıldığında ise; ekonomik büyümenin mal ve hizmetlerin üretim artışlarına bağlı gerçekleştiği, kalkınma noktasında ise daha çok bireysel ve sosyal değerleri içeren bir büyüme çizgisinin ifade edildiği görülmektedir. (de Haas, 2007:10)

Günümüz göç dünyasının daha iyi bir ekonomik hayat beklentisi ile gerçekleştirildiği fikri de göz önüne alındığında, göç hareketlerinin az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiği görülecektir. Böylece kalkınmanın olumlu yanlarını hedef ülkeler yaşarken, kaynak ülkeler kısır döngü içerisine girecek ve işgücü göçleriyle birlikte beyin göçleri de yaşayarak, eğitilmiş, nitelikli işgücü potansiyelini de kaybedecektir. Kalkınmanın en önemli amacı; bireyin iyiliği, insanlığın maksimum üretim ve tüketim kapasitesine ulaşarak, Kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamasıdır. (Minibaş, 2002) Göç kalkınma ilişkisi incelenirken literatürde iki temel yaklaşımın olduğu görülmektedir: İyimser yaklaşım ve kötümser yaklaşım.

Göç hareketlerini farklı argüman ve bakış açısıyla analiz eden her iki yaklaşım da dönemsel şartları göz önünde bulundurarak açıklamalarını yapmaktadır. Kalkınmanın temel amacı insanlara daha uzun, daha sağlıklı ve daha mutlu bir hayat imkânı tanımak olarak

belirlendiğinde göç hareketleri bu imkânı bulabilmenin aracı olacaktır. Göç hareketinin gerçekleşmesiyle birlikte göçmen her zaman statü kaybı yaşamaz, aynı zamanda göçmenin göç hareketinden olumlu etkilenmesi de mümkündür. İyimser yaklaşıma göre; göçmenlerin işgücü hareketliliği sağlamaları, beyin göçü ile hedef ülkeye katkılar sunmaları ve diasporalarla sosyo-kültürel anlamda olumlu sonuçlar üretmeleri ile sonuçlanmaktadır. (Özmete ve Arslan, 2018:185) Aynı şekilde uluslararası göç hareketlerine dahil olan göçmenler kendi ülkelerine döviz girdisi sağlamak, eğitim ve kültürel dolaşımı artırmak gibi yararlar da sağlamaktadırlar.

Kötümser yaklaşım ise; özellikle beyin göçünü az gelişmiş toplumların gelişmesinin önündeki engel olarak görmektedir. (Aktaş, 2014:38) Aynı şekilde göç hareketlerine katılan kişiler ucuz işgücü olarak çalışmakta ve sağlıklı beslenme olanaklarından uzak kalmaktadır. Bununla birlikte göç hareketleri sonucunda sadece ülkeler arasında değil aynı ülke içinde değişik şehir ve bölgeler arasında da gelişme farkları ortaya çıkmaktadır. Kötümser yaklaşıma göre; göç hareketleri sonucunda yoksullaşma, çarpık kentleşme, bazı bölgelerde yoğunlaşan nüfus, şehirleşme ve trafik ile altyapı sorunlarına, çevre problemlerine de neden olmaktadır. (Çakır, 2011:136) İki yaklaşımın her ikisi de doğru noktalara bakmakta fakat eksik kalmaktadır. Bu eksiklikler göz önüne alındığında sosyal olguların tek bir bakışla veya metodoloji ile açıklamanın mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle göç gibi karmaşık bir yapıya sahip böylesi olguları dar perspektifle açıklamaya çalışmak eksiklik olarak kalmak demek olacaktır.

İşgücü nedeniyle göç hareketleri içerisinde bulunan göçmenler, entegrasyon noktasında diğer sebeplerle göç eden göçmenlere oranla daha yüksek uyum gösterebilirler bile, bu durum sosyal problemlerin hiç görülmediği anlamına gelmemektedir. Ekonomik amaçla göç eden göçmenlerin tasarruf alışkanlıkları göstermeleri, az miktarlarla geçinmeye çalışmaları onların yoksulluk yaşamalarına da neden olmaktadır. Toplumsal refah düzeyleri yüksek ülkelerde gettoların veya bölgesel refah farklılıklarının oluşması beraberinde yeni toplumsal sorunları da getirmektedir. Nitelikli insan gücünü ifade eden beşerî sermayenin, kalkınmasını tamamlamış toplumlarda oynadığı rol kaynakların verimli kullanılmasının yanı sıra üretim artışının devamlılığını da sağlamaktadır. (Karataş ve Çankaya, 2010:34) Kaynakların verimli kullanılması, üretim artışıyla birlikte nitelik artışını da hem eğitim alanına hem de piyasaya getirmekte, teknolojik ve bilimsel gelişme kalkınmanın lokomotifine olmaya katlanarak devam etmektedir.

Beşerî sermayenin kalkınmada oluşturduğu katma değere bakıldığında; eğitim harcamaları ile kişi başına düşen gelirin karşılaştırıldığı çalışmalar önemli bulgular sunmaktadır. (Günkör, 2017:20) Bir toplumun kalkınması ile ilgili olarak belirli koşullara sahip olması gerekmektedir ki bu gerekliliğin başında eğitim imkanları gelmektedir. Beyin göçünün yönüne

bakmak bile tek başına önemli ipuçları vermektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı'nın oluşturduğu "Beşerî Kalkınma Endeksi" bu konuda yapılan çalışmalara temel teşkil etmektedir. (Human Development Index (HDI), 2022) Kalkınmanın ekonomik kaynaklarının yanı sıra eğitim ve sağlık faktörlerini de dikkate alan endekste, sağlık alanında; yaşam süresi, sağlıklı yaşam düzeyi ve yaşam beklentileri, eğitim alanında; okur yazar olma, okullaşma ve öğretmen başına düşen öğrenci gibi ölçütler kullanılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarını arttırmaları; başta teknoloji olmak üzere, yüksek bilginin üretilmesi ve var olan beşerî sermaye stoku, bütün dünyada gerçekleştirilen yeni bilgi ve teknolojileri kullanma ve bu bilgilere uyum sürelerinin kısa olması ile açıklanmaktadır. Beşerî sermaye stokuna sahip olan ülkeler, büyüme hızları düşük bile olsa, teknoloji ve bilgi lideri olan ülkelere yetişebilme imkanına sahiptirler. Gelişmiş ülkelerle aralarındaki makası daha hızlı kapatabilirler. Çünkü beşerî sermayenin varlığı ülkeler için kalkınma ve rekabet gücü demektir. (Barro, 1991:409)

Bugün Türkiye'de hızlı sayısal iyileştirmelerin yaşandığı eğitim alanında, okullaşma sayılarıyla birlikte nitelik geliştirmelerine de kalkınma politikaları ve dünya ile rekabet edebilme noktasında daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim kalitesinin ve ekonomik değer potansiyelinin artırılması ile ülkenin rekabet gücü de artacaktır. Sadece eğitim alanında değil sağlık alanında da benzeri bir durum söz konusudur. (Kazancıgil, 2022:214) Uluslararası alanda kabul gören; sağlıklı bireylerin daha fazla tasarruf yaptığı, sağlıklı toplumu sağlıklı bireyin oluşturduğu anlayışı Türkiye'de de kabul görmektedir. Sağlık sektöründe tedavi için harcayacak her bir kuruşun azalması demek bu meblağın farklı alanlara aktarılması demektir. (Çetin ve Sevil, 2017:28) Böylece kalkınmanın bir bütün olarak ele alınması gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Her bir alanda gerçekleştirilecek verimli üretimin ülkenin kalkınma politikalarını ve kalkınma hızını arttıracığına şüphe yoktur. Nitelikli işgücünün gerçekleştirdiği yurt dışına doğru göç hareketlerinden olumsuz etkilenen Türkiye, göç hareketlerini kazanıma çevirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla diasporalar, kalkınma politikaları konusunda önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca yurtdışında yaşayan Türk göçmenlerin ülkeye geri dönüşünü sağlamaya yönelik çalışmalar da aynı şekilde devam etmektedir. Bununla birlikte kalkınma politikaları aracı olan ve Türkiye'nin yumuşak güç olarak kullandığı birçok kurum dünyanın dört bir yanında çalışmalarına devam etmektedir.

3. Türk Diasporasının Değişen Yapısı ve Politika Yürütücüleri

Türk Diasporalarının kalkınma süreçlerine etkileri incelenirken, diaspora tarihine de bakmakta yarar olacaktır. Bir ülkenin politikalarını hem ekonomik hem siyasi hem de toplumsal yapısında bulunan her bir faktör belirli oranda etkilemektedir. Türkiye gibi ekonomik ve toplumsal anlamda gelişmekte olan bir ülke için bu değişimler de önem kazanmaktadır. Siyasi

kadrolarda gerçekleşen herhangi bir değişim dahi yukarıya doğru ilgili politikaların değişmesine neden olabilmektedir. Türk Diasporası da belli süreçlerden geçerek bugünkü konumuna ulaşmıştır. Türkiye'nin dış dünyaya açılmaya başladığı tarihi 1980'lerin başı olarak ifade etmek mümkündür. Halbuki başta Almanya olmak üzere Doğu Avrupa'ya işçi gönderimlerinin başlangıç tarihi 31 Ekim 1961'dir. Bu iki tarih arasında geçen süre Türkiye'nin konuya bakışını da değiştirmiştir.

İlk işçi göçleri ile Türkiye'nin devlet politikası ülkeye döviz girdisi sağlamaktır. (Çil, 2011:49) Elbette işgücünün istihdam içerisinde bulunmayan fazla kısmının yurtdışına gönderilip işsizlik sorununa kısmi bir çözüm bulunması da işçi göçlerine bakışı ifade etmektedir. 80'li yıllara kadar kalkınmanın önemli gelir kalemi olan döviz girişi, ancak bu tarihten sonra neoliberal ekonomi politikalarının ve hızlı büyüme rakamlarının etkisiyle geri plana düşmüştür. Diaspora politikalarının oluşma süreci de yine aynı tarihlere rastlamaktadır. Çünkü bu tarihler Avrupa'ya giden Türk İşçilerin kalıcı olduklarının anlaşıldığı, ekonomik beklentilerin azalması sonucu konunun odak noktasının siyaset ve sosyoloji alanına yaklaştığı zamanlardır. Türkiye, Cumhuriyetin kurulduğu günden bugüne kadar göçmen ülkesidir. (Aktel ve Kaygısız, 2018:589) Göçmenlerin ve yurtdışında farklı nedenlerle yaşayan Türklerin menfaatlerinin korunması düşüncesi ve bu düşüncenin artık zorunluluk haline gelmesi ile yasal bir zemin kazanması ise 1982 Anayasası ile mümkün olmuştur. (Sağlam, 2019:84) Dolayısıyla yasal zeminin oluşması Türk Diaspora tarihi için önemli bir basamak olmuş ve Türkiye'den dünyanın dört bir yanına giden her bir vatandaş için, sosyo-ekonomik birçok hizmet kurumsal altyapı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle 2000 sonrasında üçüncü nesle ulaşan diaspora üyeleri Türkiye'nin dünyaya görünen yüzü olmaya da başlamışlar ve önemli bir görev de üstlenmişlerdir. Unutulmamalıdır ki Türk Diasporası, yeni katılımlardan daha çok yeni doğan çocuklarla genişlemesini sağlamaktadır. Bu genişlemenin de aidiyet ve temsil temelli olduğu, Türkiye'nin politikalarını bu yönde geliştirdiği söylenmelidir. Bu dönem “işçi” veya “göçmen” tanımlamalarının kullanılmadığı bunun yerine “diaspora” ifadesine yer verildiği ve “yurtdışında yaşayan vatandaşlar” ibaresinin kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde diasporanın ekonomik hüviyeti yerini kültürel kimliğe ve aidiyet temelli tartışma ve çalışmalara bırakmıştır.

Türk Diaspora Politikası oluşturulurken, küresel neoliberal göç politikalarının etkisinden tamamen çıkıldığı da düşünülmemelidir. Türk Diasporasının aktörleri ve bu aktörlerin kullandıkları yöntemler incelendiğinde, hem diaspora içerisinde yaşayan vatandaşlara yönelik haklarının genişletilmesi hem de buldukları konumlarda daha güçlü ve yeterli olmalarına yardımcı olacak yeteneklerinin geliştirilmesi noktasında faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Dışişleri, Millî Eğitim Bakanlığı veya Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın

(YTB) faaliyetleri bir bütün olarak incelendiğinde faaliyetlerin hem nitel hem nicel özelliklerinin geliştirildiği, kapasitelerinin ve insan kaynağı kullanımının artırıldığı görülecektir. 2002 yılından beri iktidarda olan AK Parti hükümetleri ile bahsi geçen kurumların Türkiye'nin hinterlandı olan bölgelerde etkinlik kazandıkları, sadece Türk Dünyası ve Avrupa'da yaşayan Türkler değil, geleneksel çizginin dışında Ortadoğu, Amerika ve Afrika kıtasında da önemli faaliyetler sürdürdüğü görülmektedir. Bu durumun birçok ülkede o ülkenin iç hukukuna uygun olarak faaliyetlerini sürdüren bu kurumların eleştirilmesine de neden olduğu ifade edilmelidir. Türkiye odaklı yürütülen kamu diplomasisi, Türkiye'nin tarihi, kültürel, sportif veya bilimsel değerlerini dünyaya daha iyi anlatması adına "yumuşak güç" kullanımına dayanmaktadır. (Oktay, 2012:127) Diasporanın varlık amacı; ekonomik ve gündelik siyasi konularda ilgili bölgelerde yaşayan vatandaşların haklara sahip olmalarını sağlamak sıradanlığı değildir. Daha geniş bir perspektifle; Türkiye'nin tanıtımına, kültür ve değer paylaşımına, çifte vatandaşlığa sahip bireylerin eşit konum elde etmelerine ve dolayısıyla bu bölgelerde Türkiye'nin uluslararası arenada söz sahibi olmasına katkı sunmaktır.

Kalkınma politikalarını salt ekonomik gösterge ve çalışmalarla analiz etmek konunun değerlendirilmesini eksik bırakacaktır. Bu sebeple diaspora aktörlerinin faaliyetleri de çalışmanın bu aşamasında değerlendirilecektir. Çünkü kalkınma sadece ekonomik temelli değil sosyal ve kültürel yönden de incelenmeyi gerekli kılan bir alandır. Bu nedenle kamu diplomasisi olarak diaspora faaliyetlerini, 1960'lardan daha geriye götürmek de mümkündür. Özellikle Balkanlar'da bulunan Türk nüfusun ve tarihi mirasın korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi sadece bugüne özel çalışma alanı değildir. Aynı şekilde Gürcistan, Azerbaycan veya Kıbrıs için de benzeri durumlar geçerlidir. Bu şekilde Türk medeniyet havzası olarak genişletilebilecek coğrafya ile Türk Diasporası 7 milyonluk bir nüfusa ulaşabilmektedir. Bu nüfusun Türkiye'nin genişleyen küresel vizyonu ile uyumlu çalışması Türk Diasporasını dünyanın önemli baskı gruplarından bir tanesi yapmaktadır.

Diasporalar bu bağlamda değerlendirildiğinde; özellikle yurtdışında yaşayan vatandaşların asimilasyona karşı ve varoluş süreçlerinin devamlılığına dair önemli bir cevap niteliğindedir. Bu cevabın bütün kamu kurumları ve sivil toplum örgütleriyle topyekûn bir çerçeve içerisinde devlet politikası haline gelmesidir. Diaspora içerisinde yaşayan vatandaşların hedef ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik varlıklarını kalıcı hale getirmesi, çok kültürlü politikaların gelişmesi ve entegrasyonun sağlanması ile bu kurumsallaşma gerçekleşecektir. İkili devlet ilişkileri ile kurumsallaşmanın sürekliliğinin sağlanacağı muhakkaktır.

Türk kamu yönetiminin kalkınma ve yurtdışında bulunan vatandaşlarla iş birliği ve çeşitli yardımların koordinasyonunu sağlamakla görevli tuttuğu, Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında bu amaç doğrultusunda kurulmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması sonrası ilk çalışmalarını gerçekleştiren

ren TİKA, ekonomik, kültürel ve teknik iş birliğini öncelemiş, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak ve bu ülkelerle ekonomik, ticari, sosyal, kültürel, teknik ve eğitim alanlarında projeler geliştirmiştir. (Hatipoğlu, 2018:103) Önceleri Dışişleri Bakanlığı bünyesinde görev yapan kurum, 2001 yılında Başbakanlık bünyesine alınmış ve böylece faaliyetlerinin görünür hala geldiği ve etkinliğinin arttığı gözlemlenmiştir. TİKA yeni konumu ile Bakanlıklar dahil diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili politikalarında koordinasyon görevini üstlenmiştir. Bu görev ile benzer alanlarda yapılan çalışmaların birbirine uyumu sağlanmış, gerçekleştirilen koordinasyonla birlikte faaliyetlerin etkinliği artırılmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise TİKA bir ajans olarak kurulmuş ve Kültür-Turizm Bakanlığı'na bağlanmıştır. Artık ajans olan kurumun çalışma hedefi ise; kalkınma hamlelerini gerçekleştiren ülkeler yerine, Türkiye'nin iş birliği geliştirmesi gereken ülkelere yönelmiştir. Kurumun bu şekilde uluslararası alanda konumu ve gücü de artmıştır. Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel çapta önemli bir aktör haline gelme çabalarının uzantısı olarak TİKA da faaliyet alanlarını genişletmiş; 2002 yılında 12 olan koordinasyon ofis sayısını 60 ülkede 62 koordinasyon ofisi ve toplamda 150 ülkede faaliyet gösterme noktasına ulaştırmıştır. (TİKA, 2022) Kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, vakıf, dernek ve sivil toplum kuruluşları ile özel sektör arasında iş birliği mekanizmaları kuran TİKA, Türkiye'nin kalkınma yardımlarını kayıt altına almakta ve 5 kıtada kalkınma merkezli iş birliği çalışmaları yapmaktadır. TİKA, uluslararası kalkınma iş birliği faaliyetleri kapsamında 2021 raporunda şu bilgilere yer verilmiştir:

“Her bir faaliyet kapsamında gerçekleşen harcama ve harcamanın yılsonu ödeneğine oranı Balkanlar ve Doğu Avrupa’da Uluslararası Kalkınma İşbirliğinin Geliştirilmesi; 86.567.257 TL, %58, Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Üzerinden Uluslararası Kalkınma İşbirliğinin Geliştirilmesi; 42.097.369 TL, %91, Doğu ve Güney Asya ile Pasifik ve Latin Amerika’da Uluslararası Kalkınma İşbirliğinin Geliştirilmesi; 29.902.767 TL, %69, Orta Asya ve Kafkaslar’da Uluslararası Kalkınma İşbirliğinin Geliştirilmesi; 62.977.204 TL, %67 ve Ortadoğu ve Afrika’da Uluslararası Kalkınma İşbirliğinin Geliştirilmesi; 121.541.733 TL, %76 olarak gerçekleşmiştir.” (TİKA 2021 Faaliyet Raporu)

TİKA kuruluşundan bu yana kapasitesini ve yetkinliğini artırarak farklı coğrafyalarda stratejik iş birliği yürüterek sağlık, eğitim, kültür gibi çok çeşitli alanlarda projeler ürettiği görülmüştür. Bu projeleri dünyanın farklı alanlarında kalkınma faaliyetleri olarak sunmuştur. 1992-2000 arasında sadece 2500 proje üretilirken, günümüzde projelerin yıllara göre arttığı ve 2000 yılından günümüze proje sayısının 30.000'nin üzerinde olduğu belirtilmiştir. (TİKA, 2022) Dolayısıyla TİKA, uluslararası alandaki standartlar çerçevesinde sektörel olarak eğitimden sağlığa, tarımdan hayvancılığa, üretim ve ekonomik olanakların güçlendirilmesi,

insan kaynağı kapasitesinin artırılması gibi alanlara sürdürülebilir projeler ile yoğunlaşmıştır. 2019 yılında 346 eğitim projesiyle 100.000'e yakın öğrencinin eğitim hizmetlerinden faydalanması sağlanmıştır. Sağlık alanında 142 proje oluşturularak yaklaşık 900.000 kişinin yararlanması söz konusu olmuştur (TİKA, 2022).

Kalkınma politikaları çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerde konunun ekonomik tarafı ne kadar önemliyse, Türkiye'nin prestijine sağladığı katkı da bir o kadar önemlidir. TİKA'nın gerçekleştirdiği faaliyetler Türkiye'nin tanıtımında ve Türkiye'ye karşı dünyada var olan bakışı değiştirmek ve saygın bir konum kazandırmak açısından değerlidir. Bu iki bakış açısı her zaman birlikte devam ettirilmek zorundadır. Ülkelerin kalkınması bu bağlamda yurtdışında yaşayan vatandaşların kaynak ülkede yapacakları yatırım, döviz transferleri ve göçmen (hemşeri) ağları ile kendilerinden sonra hedef ülkeye gelecek olanlara rehberlik edecekleri de unutulmamalıdır.

Diaspora politikaları konusunda 2010 yılı önemli bir başka kurumsal gelişmenin yaşandığı yıl olmuştur. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 6 Nisan 2010 tarihinde; yurtdışında yaşayan vatandaşların, kardeş toplulukların ve Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilerin çalışmalarını koordine etme amacıyla kurulmuştur. YTB, çalışmalarıyla gerek yurtdışında yaşayan vatandaşlarla gerek kardeş topluluklarla ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri güçlendirmekte ve geliştirmektedir. Özellikle Türkiye'de eğitimlerine devam eden uluslararası öğrenciler Türkiye'nin gönüllü elçileri olarak mezuniyetleri sonrasında ülkeleri ile Türkiye arasında köprü görevi görmektedirler. (YTB, 2022a)

YTB'nin 2021 Faaliyet Raporuna bakıldığında;

- Yurtdışındaki vatandaşların sorunlarının çözümü ve Türkiye ile bağlarını güçlendirmeye yönelik programlar,
- Yurtdışında yaşayan vatandaşların akademik, sosyal ve kültürel gelişmelerine destek olunmasına yönelik programlar,
- Türk Konseyi ve Türksoy gibi hükümetler arası kuruluşların iş birliği çalışmalarına katkılar sağlamaya yönelik programlar,
- Türkiye Bursları kapsamında nitelikli işgücünün tespit edilmesi ve seçilen öğrencilerin Türkiye'de çalışma izni almalarının kolaylaştırılması,
- Türk Kültürünün tanıtımı için seçilmiş ülkelerde Türk Dili ve Edebiyatı lisans programlarının açılmasının desteklenmesi,

şeklinde programların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca kalkınma politikaları kapsamına alınabilecek olan Türkiye Bursları ile ilgili olarak aynı raporda; yaklaşık 292 milyon TL harcama yapıldığı, Yurtdışı Türkler ve Kardeş Topluluklar için ise gerçekleştirilen harcamanın 43 milyon TL olduğu ifade edilmektedir. (YTB, 2022b)

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) kurulması, "işçi"nin yerini

“Türk Diasporası”na kurumsal olarak bırakması demek olmuştur. YTB’nin varlığı TİKA’nın çalışma alanlarını farklılaştırmasına ve iş yükünün azalarak serbestlik kazanmasına da neden olmuştur. Ayrıca YTB’nin yurtdışında bulunan vatandaşların yanında, soydaş ve akraba topluluklarla uluslararası öğrencilere yönelik önemli faaliyetler yürütmesi, kamu diplomasisi açısından Türk Diaspora politikasının da merkezine oturmasına neden olmuştur.

YTB’nin kamu diplomasisi açısından oynadığı rolün yanı sıra, akademik dünyada ihtiyaç olan veri eksikliğini gidermek adına Türk Diasporasının yoğun olarak bulunduğu bölgelerde yürüttüğü saha araştırmaları da Türk Diasporasının varlığını, potansiyelini, etki alanını doğru tespit etmek adına önemli işlevler görmektedir. Analiz ve değerlendirmelerin yanı sıra anketler, çalıştaylar ve konferanslarla birlikte oluşturulan bilgi setleri akademik çalışmalar için de önemli rehberlikler sağlamaktadır. Bütün bu çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde diaspora mensuplarına yönelik kimlik ve kültürlerinin korunması noktasında YTB’nin önemli faaliyetler ortaya koyduğu şüphe götürmez bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumun faaliyetleri ile ilgili verdiği bir röportajda YTB Başkanı Abdullah Eren; Türk Diasporasının bulunduğu her bir şehre ve kasabaya gideceklerini (AA, 2019) ve önümüzdeki yıllarda sahadada gerçekleştirilen bu faaliyetlerin daha rafine ve kaliteli hale gelerek, Türkiye’ye çok daha pozitif katkılar sağlayacağını ifade etmiştir. (AA, 2022)

Türk Diasporasının önemli bir diğer kurumu olan Yunus Emre Enstitüsü (YEE) de TİKA ve YTB ile benzer alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye’nin tanıtımı amacıyla kurulan Enstitü, yabancılara Türkçe eğitimler verilmesi ve diasporanın bulunduğu ülkelerdeki yerel halkla kültürel alışveriş faaliyetlerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Kurumun isminin Yunus Emre olarak seçilmesi bu noktada tesadüf değildir. Şiirleriyle Türkçenin gelişmesine önemli katkılar sağlayan Yunus Emre, evrensel insani değerler üzerine inşa ettiği felsefesini, ortak değer ve barış üzerine kurmuştur. Enstitü de benzeri bir noktaya kendisini konumlandırmaktadır.

2007 yılında kamu vakfı olarak kurulan Enstitüsü’nün bugün diasporanın bulunduğu ülkelerde toplam 56 kültür merkezi bulunmaktadır. Kültürel diplomasi ve Türkçe öğretim faaliyetlerine yoğunlaşan Enstitü, bugüne kadar 52 ülkeden 15.308 öğrenciyi Türkçe Yeterlilik Sınavına tabi tutmuştur. Başarılı olan adayların bölgelere göre dağılımı; %69 Asya, %21 Avrupa, geri kalan küçük kısımlar ise; Balkanlar, Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu şeklinde gerçekleşmiştir. Yunus Emre Enstitüsü’nün bugün 422’si yurtdışında olmak üzere 587 çalışanı vardır. Aynı şekilde yurtdışında 91 üniversite ile Türkoloji Protokolü, 56 üniversite ile ise iş birliği protokolü imzalanmıştır. Enstitü’nün başta Türkoloji Projesi olmak üzere, kültür sanat faaliyetleri ile projeler için 2020 yılı harcamaları yaklaşık 160 Milyon TL olarak gösterilmiştir. (YEE, 2020)

Türk Diasporasının Avrupa’daki faaliyetleri sadece orada yaşayan vatandaşlara yönelik etkiler taşımamaktadır. Özellikle Türkiye’nin uzun yıllardır devam eden Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci ve AB ilişkileri de bu faaliyetlerden olumlu anlamda etkilenmekte, Türk diasporasının dolayısıyla Türkiye’nin de küresel çapta etkinliğinin artmasına katkı sağla-

maktadır. Tekrar hatırlamak gerekir ki, Türk Diasporasının kamu politikalarının yürütücüleri yukarıda isimleri sayılan üç kurumdan ibaret değildir. Bu üç kurumun yanı sıra Dışişleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı da diaspora faaliyetleri içerisinde önemli misyonlar üstlenmektedir. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faaliyetleri İslamofobi'nin yükseldiği günümüz şartlarında çok daha önem taşımaktadır.

4. Türk Diasporası ve Kalkınma Politikalarına Etkisi

Yurtdışında yaşayan ve Türk Diasporası olarak kabul edilen vatandaşların sayısı ile ilgili olarak ne yazık ki açık bir sayı veya istatistik mevcut değildir. 7 milyon olarak ifade edilen rakam ise Dışişleri Bakanlığı'nın web sayfasında bulunan bir cümleden ibarettir. (Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa) Bir başka önemli istatistik ise YTB'nin 2011 yılında gerçekleştirdiği "Avrupa'da Yaşayan Türkler, Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği Saha Araştırması"dır. (YTB, 2011) Bu eksikliğin diaspora politikaları oluşturulurken Türkiye'nin karşısına çıktığı daha önce ifade edilmişti.

Türkiye'nin küresel çapta 2020 yılında gerçekleştirdiği kalkınma yardımları şu şekilde gerçekleşmiştir:

TABLO 1: Türkiye'nin İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımları

Kıta	Yardım Miktarı (Milyon Dolar)
Avrupa	98,3
Afrika	74,92
Amerika	4,52
Asya	7.588,96
Uzakdoğu	9,2
Okyanusya	0,05
TOPLAM	8.032,57

Kaynak: TİKA, 2020.

Yukarıda verilen iki taraflı resmi kalkınma yardımlarının (RKY) yanı sıra literatürde diğer resmi kalkınma yardımları, gelişmekte olan ülkelerde özel sektör tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve sivil toplum kuruluşları (STK) destekleri olmak üzere dört çeşidi bulunmaktadır. (TİKA, 2010:4). RKY, kamu kaynağı kullanılarak yapılan yardımlar olup, çoğunlukla hibe niteliğindedir. Diğer resmi yardımlar, kredi ve borç işlemleri olup, geri ödemesi olan yardımlardır. Özel sektör doğrudan yatırımları, kamu ve/veya özel sektörün geçerli pazar şartlarında ilgili ülkeye yaptığı yatırım veya finans desteği kapsamındaki yardımlardır. STK yardımları ise, kamu kaynağı kullanılarak ve/veya STK'larının kendi oluşturdukları kaynaklarla gerçekleştirdikleri hibe yardımlardır.

Bu bağlamda Türkiye'nin, Avrupa'da özellikle Balkan ülkelerine yönelik gerçekleştirilen

kalkınma yardım faaliyetlerine bakıldığında Arnavutluk ve Bosna Hersek'in ön plana çıktığı görülmektedir. Asya Kıtasında ise komşu ülkelerin kalkınmasına yönelik faaliyetler dikkat çekmektedir. Aynı raporda Türkiye'nin sivil toplum kuruluşlarına yönelik 2009–2020 yılları arasındaki gerçekleştirdiği yardımlara bakıldığında ise; 109 Milyon dolardan 402 Milyon dolara bir yükselmenin olduğu göze çarpmaktadır. Bu yardımların %52'si ise eğitim harcamaları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Geri kalan yardımların büyük çoğunluğu ise; sağlık ve altyapı sistemlerini kapsamaktadır.

Veriler eski olmakla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2013 yılında yayınladığı Almanya özelindeki bilgiler konuyla ilgili önemli ipuçları sunmaktadır.

TABLO 2: Almanya'da Sigortalı Çalışan Türk İşçi Sayıları/2013

Tarım, orman, balıkçılık	1.069
Maden ve taş toprak	2.654
İmalat sanayi	164.095
Enerji	901
Su işleri, kanalizasyon, çöp sektörü	3.708
İnşaat sektörü	29.117
Ticaret, otomobil ve motorlu araçlar tamirciliği	72.536
Ulaştırma ve depolama	42.893
Otelcilik, lokantacılık	27.737
Bilişim ve iletişim	4.547
Kredi ve sigortacılık	3.935
Emlak ve konut sektörü	1.496
Serbest ve bilimsel hizmetler sektörü	11.561
Diğer iktisadi hizmetler sektörü	84.009
Kamu idaresi, sosyal sigortalar	7.778
Eğitim ve öğretim	7.547
Sağlık ve sosyal hizmetler	28.746
Sanat, eğlence, dinlence	2.590
Diğer hizmet sektörleri	12.620
Özel ev hizmetleri	254
Uluslararası organizasyonlar	201
Başka işkoluna girmeyen hizmetler	384
Toplam	510.378

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013.

Bu istatistikler Almanya Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Müsteşarı Elisabeth Winkelmeier-Becker'in Pandemi öncesindeki açıklamalarıyla birlikte okunduğunda bir anlam ifade edecektir. Becker, Almanya'da 100 binden fazla Türk kökenli iş insanı bulunduğunu hatırlatarak, Türk kökenli iş insanlarının yaklaşık yarım milyon çalışmanı olduğunu ve toplam 50

milyar Euro ciro ile Almanya'nın refahına ve ekonomik gelişmesine katkı sağladığını aktarmaktadır. (TRT, 2020)

TABLO 3: Bağımsız Çalışanlar/2013

Sektörler	Sayı	(%)
İmalat	2.080	2,6
İnşaat	1.280	1,6
El sanatları	7.280	9,1
Toptan ticaret	3.680	4,6
Perakende ticaret	26.480	33,1
Gastronomi	18.800	23,5
Hizmet	20.400	25,5
Toplam	80.000	100

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2013.

Bağımsız çalışanların oranlarına bakıldığında ise; hizmet sektörünün bütün toplamın dörtte birini oluşturduğu görülmektedir. Hizmet sektörünün karşılık bulduğu temel alan gıda hizmetleri olmaktadır. Bu bilgilere ek olarak Koronavirüs salgını ile tanınan bilim insanları BioNTech'in kurucuları Prof. Dr. Uğur Şahin ve Özlem Türeci'nin geliştirdikleri aşı ile elde ettikleri gelirin 2021'de Almanya'nın gayri safi yurt içi hasılasındaki (GSYİH) artışın yaklaşık 8'de 1'ini oluşturduğu ve bu oranın Alman ekonomisinin büyümesine 0,5'lik bir katkı sağladığı da unutulmamalıdır. (Euronews, 2021) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği öncülüğünde çalışmalarını sürdüren Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), yayınladığı 2019 yılı raporunda Türk yatırımcılarının Batı Avrupa'da yaptıkları yatırım miktarını; "2017 yılında yapılan yatırımların yaklaşık değeri 307 milyon dolar iken, 2018 yılında 1.029 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiştir." şeklinde açıklamıştır. Doğu Avrupa'da ise bu miktar 2018 yılı için 862 milyon dolardır. (DEİK, 2019)

Dünya Bankası'nın paylaştığı son verilere göre ise; 2021 yılında düşük ve orta gelirli ülkelere yapılan havale akışı 470 milyar dolar olmuştur. 2010 yılında dünyada var olan diasporaların tamamının birikimi 400 milyar dolardı. (Dünya Bankası, 2022) Yine bu iki veri birlikte değerlendirildiğinde diasporaların kalkınma politikalarında ve ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarında önemli bir yer tuttuğu görülecektir.

Sonuç

Diasporalar, kurumsallaşmalarını sağladıkları ölçüde ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçlerin içerisine girebilmektedirler. Kurumsallaşmanın getirdiği etki gücü, buldukları ülke veya bölgelerde anavatanları ile olan bağlarını ve iletişimlerini artırmakta, böylece kaynak ülkelerin dünya siyasetinde önemi artmaktadır. Türk Diasporası da benzerleri gibi bir yapıya sahiptir. Geçmişte ekonomik öncelikleri olan diaspora gücü, bugün daha çok kültürel

ve sosyolojik boyutları ön plana çıkarmaktadır. Diaspora denildiğinde elbette göç hareketleri sonucu hedef ülkeye varan göçmenler anlaşılmaktadır. Fakat bugün bu göçmenlerin göç hareketlerine katılma sebepleri değişiklik göstermektedir. İşte bu değişim diasporaların çalışma faaliyetlerini de değiştirmektedir.

Türk Diasporasının tarihi serüveni içerisinde geldiği noktaya bakıldığında; 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar diaspora ülkeye döviz girdisi sağlamak ve ülke içerisinde işsizliğin önüne geçmek için yurtdışına emek göçü olarak anlaşılmıştır. Fakat bugün artık uluslararası ilişkilerde yumuşak güç olarak ifade edilen kurum ve kuruluşlarıyla Türkiye'nin kültürel ve tarihi geçmişi dünyaya tanıtmak, ülkenin imajını olumlu anlamda düzeltmek için çalışmalar yapan lobi merkezleri konumuna yükseldiği görülmektedir. Türk Diasporası özelinde diaspora kalkınma ilişkisini incelemeyi amaç edinen bu çalışmanın da ifade ettiği gibi, bugün dünyada kalkınma politikası denildiğinde artık sadece ekonomik veriler anlaşılmıyor. Bir ülkenin kültürüyle, dili ve değerleriyle, insan haklarına verdiği önem ve eğitim anlamında oluşturduğu katma değeriyle kalkınmışlık seviyesi ortaya çıkıyor. Türk Diasporasının yurtdışında etkin bir güce kavuşması için, bünyesinde bulunan nüfus gücünü doğru kanalize etmesi gerekmektedir. Özellikle akademik alandaki eksiklik, diasporanın muhtevasını ortaya çıkarma konusunda olumsuz durumlara sebep olmakta, ortaya konulmaya çalışılan faaliyet ve politikaların devamlılığına ket vurmaktadır. Diasporanın muhtevası üzerine literatürde yapılan çalışmalara ayrıca konunun farklı detayları üzerinde yapılacak çalışmalar da eklenmelidir. Diaspora politikalarının kurumsallaşması noktasında bu çalışmalar önemli katkılar oluşturacaktır.

Türk Diasporasının gelişmesi yolunda dünyada etkin olan örnekleri daha yakından incelemesi de gerekmektedir. Diaspora üyeleri ile iletişim ağlarının etkin kullanılması, faaliyetlerin tek taraflı gerçekleşmesinin önüne geçecektir. Diaspora mensuplarına ait şirket ve kurumlarının profesyonel yönetim anlayışı ile gelecek açısından hem buldukları yerlerde hem de Türkiye'ye yönelik ufuk açıcı vizyonlar ortaya koymaları gerekmektedir. Yine unutulmamalıdır ki; kalkınmanın ekonomik boyutunun yanı sıra kültürel ve sosyolojik boyutu da asla göz ardı edilmemelidir. Ekonomik iş birliğinin sosyo-kültürel iş birliği mekanizmalarıyla sürekli desteklenmesi gerekmektedir. Güçlü bir diaspora, Türkiye'nin dünyaya tanıtılmasına önemli katkılar sunacaktır. Diasporalar aracılığıyla ülke tanıtımlarının desteklenmesi bağlamında akla gelen ilk örneklerden birisi 1915 Olaylarıdır. Yıllardır şeffaflık içerisinde konunun araştırılması için elindeki bütün imkanları açan Türkiye iken, Ermeni Diasporasının etkisi ile konu içinden çıkılmaz bir hal almakta ve her yıl manipüle edilerek Türkiye'ye karşı önemli bir koz olarak kullanılmaktadır. Türk Diasporası bu ve benzeri konulara karşı da Türkiye ile koordineli bir şekilde politikalar oluşturulmasına katkılar sunmalıdır. Amaç, dünya üzerinde var olan Türk algı ve imajına olumlu etkiler oluşturabilmek ve hem ekonomik hem de siyasi

açından içinde yaşanan ülkelerde hükümetlere baskı aracı olabilmektir. En güzel örneğin toplum içerisinde yaşarken gösterildiği gerçekliğinden hareketle; yurtdışında yaşayan her vatandaşın bu bağlamda ülkesi adına hizmet eden bir görevli olduğu bilincinde olması gerekmektedir. Bahsi geçen yumuşak güç kullanan kurumların da rehberliğinde diaspora içerisinde birlikte hareket edilmelidir. Türkiye'nin dünya üzerinde etki alanını güçlendirmesinin, ürettiği ekonomik, siyasi ve toplumsal argümanların geçerli olabilmesinin en etkin ve mümkün yolu olarak bu birliktelik görülmektedir.

Kaynakça

- Akad, M. (1976). *Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2138.
- Aktaş, M.T. (2014). Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir Mi? *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 37-48.
- Aktel, M. ve Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'nin Göç Yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 579-604.
- Anteby-Yemini, L. ve Berthomiere, W. (2005). Diaspora: A Look Back On A Concept. *Bulletin du Centre de Recherche Française de Jerusalem*, 16(1), 262-270.
- Barro, J.R. (1991). Economic Growth In A Cross Section Of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.
- Başkaya, F. (2000.). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: İmge Kitapevi.
- Brinkerhoff J. (2009), *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, R. (1997). *Global Diasporas: an Introduction*. Londra: UCL Press.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 129-142.
- Çetin, M. ve Sevil, E. (2017). Beşerî Kalkınma Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisinin Karşılaştırmalı Performans Değerlendirmesi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 02, 22-32.
- Çil, H. (2011). Yarım Asır Önce: 1961 İşgücü Alımı Anlaşması'na Analitik- Eleştirel Bir Bakış. Faruk Şen (Ed.), 50. *Yılında Göç* içinde (41-51). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- De Haas, H. (2007). *Remittances, Migration and Social Development A Conceptual Review of the Literature*. United Nations Research Institute for Social Development, Social Policy and Development Programme, Paper no: 34.

- Farnel, F. (1994). *Lobbying: Strategies and Techniques of Intervention*. Les Editions d'Organisation (The Publishing Organisation): Paris.
- Gezgin, M. F. (1994). *İşgücü göçü ve Avusturya'daki Türk işçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Günkör, C. (2017). Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi Journal of International Social Sciences Education*, 3(1), 14-32.
- Hatipoğlu, O.G. (2018). Farklı Bir Kamu Kurumu Olarak TİKA: Örgüt Yapısının Dönüşümü Hakkında Bir Analiz. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 1(1), 99-116.
- Karataş, M. ve Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşerî Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 29-55.
- Kazancıgil, D. (2022). Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26(1), 201-218.
- Oktay, E.G. (2012). NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 125-149.
- Özmete, E. ve Arslan, E. (2018). Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 173-207.
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths and of Homeland and Return. *Diaspora*, 1 (1), 83-99.
- Sheffer, G. (1986). A New Field of Study: Modern Diasporas in International Politics. Gabriel Sheffer, (Ed.), in *Modern Diasporas in International Politics* (1-15). London and Sydney: Croom Helm.
- Wahlbeck, Ö. (2002). The Concept of Diaspora As an Analytical Tool in the Study of Refugee Communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(2), 221-238.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(3), 59-77.

DEİK, (2019), 30.05.2022 tarihinde DEİK:

<https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-yurt-disi-yatirim-endeksi-2019-raporunu-acikladi>

Dünya Bankası (2022), 30.05.2022 tarihinde Dünya Bankası:

<https://www.worldbank.org/en/topic/socialprotectionandjobs/publication/migration-and-development-brief-33>

Dışişleri Bakanlığı: 30.05.2022 tarihinde MFA:

https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa

EURONEWS, (2021), 30.05.2022 tarihinde Euronews:

<https://tr.euronews.com/2021/08/11/alman-ekonomist-biontech-tek-bas-na-alman-ekonomisinin-buyumesine-yuzde-0-5-katk-saglayaca>

Minibaş, T. (2002). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Etkileri”, *TÜBİTAK Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi*, 30.05.2022 tarihinde TÜBİTAK: https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-15.pdf

TİKA Kalkınma Yardımları Raporu: 30.05.2022 tarihinde TİKA:

https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalkınma%20Yardımları%202020_tr.pdf

TİKA 2021 Faaliyet Raporu: 30.05.2022 tarihinde TİKA:

<https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAALİYET%20RAPORU%202021/TİKA%202021%20İdare%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

TRT, (2020), 30.05.2022 tarihinde TRT:

<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/almanyadaki-turk-kokenli-is-insanlarindan-50-milyar-euro-ciro-459539.html>

YEE 2020 Faaliyet Raporu: 30.05.2022 tarihinde YEE: https://www.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/faaliyet_raporu_2021_28.06_kucuk.pdf

YTB Mali Rapor: 30.05.2022 tarihinde YTB: <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/2021/BELGELER/2021%20KURUMSAL%20MALI%20DURUM%20VE%20BEKLENTILER%20RAPORU.pdf>

YTB 2022 Faaliyet Raporu: 30.05.2022 tarihinde YTB: <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/2022/BELGELER2022/2022%20Yılı%20Performans%20Programı.pdf>

YTB 2011 Saha Araştırma Raporu: 30.05.2022 tarihinde YTB:

https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/kitaplar_pdf/Avrupada_yasayan_turkleranketi.pdf